

- В. И. Черниченко, Н. Н. Ярошенко. — М.: МГУКИ, 2001. — Вып. 23. — С. 25-39.
11. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілдової сфери в Україні : дис... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / Наталія Миколаївна Цимбалюк / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 40 с.
 12. Шульга И. И. Опыт педагогической анимации в практике социального воспитания за рубежом / И. И. Шульга // Социальная педагогика. — 2008. — № 4. — С. 90-93.
 13. <http://profy.nplu.org>
 14. <http://prostir.museum>

Надійшла до редколегії 11.09.2012 р.

УДК 378.011.3 : 338.48-051

Г. П. ЩУКА

СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Аналізуються наявні методологічні підходи провідних вітчизняних і зарубіжних туризмологів до визначення переліку спеціальностей і спеціалізацій у професійній туристичній освіті.

Ключові слова: спеціальності, спеціалізації, професійна туристична освіта, підготовка кадрів сфери туризму.

Анализируются существующие методологические подходы ведущих отечественных и зарубежных туризмологов к определению перечня специальностей и специализаций в профессиональном туристском образовании.

Ключевые слова: специальности, специализации, профессиональное туристское образование, подготовка кадров сферы туризма.

The article analyzes the existing methodological approaches of leading Ukrainian and foreign tourismologists to the determination of the list of specialities and specializations in professional tourism education.

Key words: specialities, specializations, professional tourism education, the practice of professional training in tourism.

Соціально-економічні трансформації, процеси глобалізації, інтеграції, гуманізації та інформатизації суспільства висувають принципово нові вимоги до професійної діяльності майбутніх фахівців сфери туризму. Сьогодні конкурентоспроможність країни на світовому туристському ринку меншою мірою визначається наявністю туристських ресурсів. Пріоритетним є «людський фактор»: здатність максимально задовольняти потреби туриста,

забезпечувати високий технологічний рівень обслуговування, адаптуватися до умов швидкозмінного інноваційного середовища.

Вирішення проблеми кадрового забезпечення в туризмі ускладнюється багатогранністю цього явища та невизначеністю «умовних меж» освітнього простору сфери професійного туризму. У результаті, навіть із прийняттям нових галузевих стандартів, питання визначення переліку спеціальностей та спеціалізацій у туристичній освіті не тільки не втратило своєї актуальності, а, навпаки, залишається нагальним щодо переосмислення ролі туризму в сучасному світі.

Дослідженню проблеми підготовки фахівців сфери туризму приділяється належна увага. За останній час збільшилася кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам організації професійної освіти в туризмі. Теоретичні та методичні засади професійної туристської освіти досліджували такі відомі туристологи, як В. Квартальнов, І. Зорін, В. Федорченко, О. Сесьолкін, А. Зорін, Т. Власова, О. Федулін, О. Суботіна та ін. Проте вони обґрунтовують різні, іноді протилежні, підходи як до визначення переліку спеціальностей та спеціалізацій у туризмі, так і до сутності професійної туристичної освіти в цілому.

Зважаючи на теоретичну неоднозначність, дискусійність і практичну значущість названої проблеми, мета цього дослідження — проаналізувати існуючі методологічні підходи провідних туристологів до визначення переліку спеціальностей і спеціалізацій у професійній туристичній освіті та розглянути, як вони реалізуються на практиці.

Формування системи професійної туристичної освіти в пострадянському просторі відбувалося на спільному фундаменті: радянській системі туристичної освіти. Спадок не був значним: підготовка фахівців сфери туризму в Радянському Союзі здійснювалася в недостатній кількості за різними навчальними програмами в навчальних закладах, які підпорядковувалися різним міністерствам та відомствам.

Систему кадрового забезпечення, яка склалася на той час у туризмі, В. Квартальнов подає у вигляді професійно-кваліфікаційної структури кадрів туристсько-екскурсійної системи профспілок. У розробленій ним структурі кадри поділялися на сім категорій: працівники туризму (зайняті безпосередньо туристсько-екскурсійним обслуговуванням); аніматори туризму (організатори самодіяльного туризму та ін.); керівники та керівний адміністративно-управлінський персонал; спеціалісти (працівники різних підрозділів індустрії гостинності); кадри масових професій (робітники) та службовці (працівники розумової праці, яка не потребує спеціальної освіти) [1]. Отже, запропонована модель мала

ієрархічний характер (основними критеріями були рівень освіти, виконувана робота) до якої долучили як фахівців туристських спеціальностей, так і тих, котрі працювали в різних галузях народного господарства. Як підкреслює автор, наявна структура жодним чином не була оформлена нормативним класифікатором, крім того, в ній були представлені лише працівники соціального напрямку радянського туризму. За цих та інших обставин вона не могла стати основою для створення системи професійної туристичної освіти.

Після ґрунтовного вивчення досвіду організації підготовки кадрів для сфери туризму за кордоном російські науковці В. Квартальнов та І. Зорін пропонують у туристській діяльності виокремити «школи туризму» (поняття «школа» в цьому разі характеризувало не навчальний заклад чи суму знань, а суму кваліфікацій та дефініцій): власне туризму, гостинності, екскурсознавства, рекреології, менеджменту, економіки, інформатизації [2, с.12]. Рівень розвитку кожної школи свідчив про сильні та слабкі сторони тогочасної професійної освіти. У пізніших наукових працях кожна зі шкіл презентувала набір кваліфікацій, методик, навчальних дисциплін та курсів.

На наш погляд, учені припустилися неточностей під час визначення професійно-кваліфікаційної структури туризму: поняття «туризм», як і «школа туризму», повинні об'єднувати, як мінімум, дві школи — гостинності й екскурсознавства, проте в цьому разі під школою туризму мається на увазі лише діяльність туроператорів та турагентів. Три останні школи (менеджменту, економіки, інформатизації) можуть бути представлені блоками дисциплін у навчальних планах підготовки фахівців школи туризму; стосовно менеджерів та економістів туризму (за умови функціонування школи туризму), то вони, на нашу думку, можуть навчатися на рівні спеціалізації під час підготовки менеджерів, економістів, програмістів і т. д. Проте це була перша спроба наукової диверсифікації професійно-кваліфікаційної структури туризму.

І. Асанова, взявши за основу визначені В. Сеніним сегменти функціонування туристського ринку, виокремлює 9 видів діяльності у сфері туристського обслуговування, називаючи їх функціями: турагентів; туроператорів; працівників на підприємствах розміщення; харчування; транспортних організацій; працівників побутового обслуговування; музеїв і пам'яток культури та релігії; спортивних та концертних споруд; а також і виробництва та продажу туристського спорядження [3, с. 21].

Проте ця класифікація теж не може бути основою для визначення переліку спеціальностей туристичної освіти, оскільки, поперше, розділяє діяльність турагентів і туроператорів; по-друге,

охоплює, зокрема підприємства, котрі лише опосередковано належать до індустрії туризму; по-третє, не долучає працівників поширеного в пострадянському просторі самодіяльного (спортивно-оздоровчого) туризму.

Подальша робота над формуванням системи професійної туристичної освіти поставила на порядок денний питання щодо необхідності створення власної методологічної бази туризму. Група вчених на чолі з В. Квартальновим розпочала розробку туристики — міждисциплінарного напрямку та комплексної науки про туризм. Визначивши суб'єкт (турист), об'єкт (індустрія туризму) та предмет (туристський продукт) туристики, вони виокремлюють три її основні спеціальності:

– рекреолог — спеціаліст, котрий вивчає суб'єкт туристики — людину, її рекреаційні потреби, динаміку фізичних, психічних та інтелектуальних сил у сфері відпочинку та дозвілля, ефективної рекреаційної діяльності;

– технолог туризму — спеціаліст, який вивчає об'єкт туристики — індустрію туризму, загальну методологію обслуговування туристів (гостинність), а також конкретні методи виробництва послуг, упровадження інформаційних процесів і нових технологій у сфері дозвілля та ін.;

– аніматор туризму — спеціаліст із формування та просування туристського продукту (предмета туристики) на туристському ринку й організатор рекреаційної діяльності туристів [1, с.12]. Звідси виникла пропозиція назвати державний стандарт з туристики: «Рекреація та туризм».

Такий підхід надав можливості І. Зоріну визначити перелік основних спеціальностей, які потрібні в туризмі [4, с.82]:

Концепції	Галузі туристики	Спеціаліст
Суб'єктно-центрована	Анімація Рекреологія Педагогіка туризму Екскурсознавство	Аніматор Рекреолог Педагог туризму Екскурсолов (гід)
Об'єктно-центрована	Технологія туризму	Технолог туризму
Предметно-центрована	Туроперейтинг Економіка туризму Менеджмент туризму	Туроператор Економіст туризму Менеджер туризму

О. Сесьолкін стверджує, що нині в професійній туристичній освіті розробляють кілька пріоритетних напрямів:

- туризм як галузь господарства — економіка, нормативно-правове забезпечення, управління на різних рівнях (фірма, регіон, галузь);

- туризм як дозвіллева діяльність — аксіологічні аспекти (за-своєння емоційно-суб'єктивних цінностей) та рекреація (від-новлення здоров'я, фізичних та моральних сил);
- туризм як освітній простір, як простір для виявлення різно-манітних напрямів самоосвіти та самодіяльності (краєзнав-ство, спорт, екстремальний туризм та ін.);
- туристика як комплексна наука, що вивчає закономірності становлення та розвитку різноманітних напрямів турист-ської діяльності на різних організаційно-управлінських рів-нях (міжнародному, федеральному, муніципальному, при-ватному і т.д.) [5, с.28].

Поділяємо точку зору А. Зоріна про те, що в сучасній профе-сійній туристичній освіті немає науково обґрунтованої системи напрямів підготовки, спеціальностей, спеціалізацій та кваліфі-кації туристських кадрів. Це породжує сваволю бюрократичних структур у роботі з системою освітніх стандартів з туризму [6, с. 3].

Для визначення переліку туристських спеціальностей А. Зо-рін пропонує взяти за основу неоднозначність констант «туризм» і «подорож». Константа «туризм» формує економічне кваліфі-каційне проблемне поле педагогіки туризму, а константа «подо-рож» — соціальне. У результаті автор довів необхідність підго-товки спеціалістів як мінімум за 7 новими напрямками з уведен-ням 30 спеціальностей і не менше 11 самостійних спеціальностей (табл. 1).

Таблиця 1

Професійно-кваліфікаційна структура в туристичній освіті
(за А. І. Зоріним [6, с.139–142])

Напря́м	Спеці́альність	Спеці́аліза́ція
Рекреа́ція	<ul style="list-style-type: none"> • Рекреаційні ресурси • Рекреаційна діяльність • Туроперейтинг • Анімація 	Рекреаційне проекту-вання
Економіка туризму	<ul style="list-style-type: none"> • Статистика туризму • Індустрія туризму 	
Гостинність	<ul style="list-style-type: none"> • Готель • Харчування 	
Технологія туризму	<ul style="list-style-type: none"> • Туристські послуги • Інфраструктура туризму 	
Туроперейтинг	<ul style="list-style-type: none"> • Туристські бюро • Туристські агентства 	

Напря́м	Спеці́альність	Спеці́алізація
Аксіологія туризму	<ul style="list-style-type: none"> • Культурний туризм • Науковий туризм • Екологічний туризм • Духовно-просвітницький туризм • Культурна та природна спадщина 	
Педагогіка туризму	<ul style="list-style-type: none"> • Професійна туристська освіта • Термінологія туризму • Інституційна структура туристської освіти • Мовленнєва підготовка • Туристське країнознавство 	
Напря́му не визначено	• Екскурсознавство	
	• Краєзнавство	
	• Антропологія туризму	• Міжкультурні комунікації
	• Туристське право	
	• Менеджмент туризму	
	• Маркетинг туризму	
	• Туристика	• Кваліфікація та дидактичні структури туризму
• Соціальний туризм	<ul style="list-style-type: none"> • Спортивний туризм • Культурний туризм • Науковий туризм • Самодіяльний туризм 	

Незважаючи на те, що цю структуру автор логічно обґрунтував, у нас виникли певні сумніви щодо доцільності введення запропонованих напрямів та спеціальностей підготовки: подібність напрямів «туроперейтинг» та «технологія туризму»; виділення як спеціальності окремих видів туризму (особливо духовно-просвітницького); «туроперейтинг» одночасно й напрям підготовки, і спеціальність; «науковий туризм» — і спеціальність, і спеціалізація; гідні подиву такі спеціальності, як «термінологія туризму», «мовленнєва підготовка» і т. д. Запропоновані спеціальності занадто вузькі й у багатьох випадках незрозуміло, де будуть затребувані ці випускники.

У дослідженнях вітчизняних і російських туризмологів повторюється думка, що у світовій практиці туризму існує потреба в 5 основних спеціальностях:

- менеджер туризму — фахівець, який здійснює розробку турів й організацію обслуговування на туристських маршрутах;
- економіст (фінансовий менеджер) — фахівець, котрий забезпечує бізнес-планування й організацію комерційної діяльності туристських підприємств та фірм;
- аніматор — фахівець, який забезпечує організацію діяльності в туристських групах;
- фахівець, котрий розробляє та реалізує спеціальні рухові режими, орієнтовані на профілактику й усунення психологічних і фізичних перевантажень, соціально-культурне, етичне, екологічне та фізичне виховання осіб, які входять до туристичної групи;
- спеціаліст, який вільно орієнтується в різних сферах туристичної діяльності та має глибоку професійну підготовку.

Ці висновки не містять посилань ні на теоретичні розрахунки конкретних науковців, ні на практичний досвід певних країн, тому наші зауваження стосуються лише поданого переліку спеціальностей. Імовірно у п.1-2 цього витягу йдеться про кадрове забезпечення туроператорських підприємств (хоча в нашому розумінні менеджер туризму — це не обов'язково працівник туроператорської фірми, тим більше не тільки фахівець, який забезпечує розробку турів й організацію обслуговування на туристських маршрутах), третю та четверту позицію доцільно об'єднати, готуючи фахівця-рекреолога; остання позиція відображає потребу фахівців, які керуватимуть розвитком туризму на різних рівнях (місцевому, регіональному, національному і т. д.). Отже, наведений перелік спеціальностей не містить працівників підприємств, що входять до складу індустрії туризму; незрозумілою залишається позиція екскурсовода.

Утілення наукових розробок у практику професійної туристичної освіти при виділенні профілів підготовки відбувається дуже повільно. А. Федулін та О. Суботіна зазначають, що основою підходу до розробки переліку профілів за напрямом «Туризм» у Росії є тенденції розвитку видів економічної діяльності у сфері туризму; прогнозовані оцінки роботодавців; об'єкти туристської діяльності. У рамках нового стандарту планувалося створення профілів, які вміщують найбільшу кількість технологій наданих послуг: технологія й організація операторських і агентських послуг, технологія й організація послуг харчування, технологія й організація екскурсійних послуг, технологія й організація санаторно-курортних послуг, технологія й організація транспортних послуг [7, с. 58].

Нині в напрямі «Туризм» залишилися три профілі підготовки: «Технологія та організація туроператорських та турагентських послуг», «Технологія та організація послуг у міжнародному туризмі», «Технологія та організація екскурсійних послуг». У напрямі «Рекреація та спортивно-оздоровчий туризм» теж сформовані три профілі: «Рекреаційно-оздоровча діяльність, менеджмент рекреації та туризму»; «Санаторно-курортна рекреація, менеджмент санаторно-курортної рекреації» та «Спортивно-оздоровчий туризм». Для порівняння до спеціальності «Соціально-культурний сервіс і туризм» увійшло 25 спеціалізацій.

В Україні професійну освіту в туризмі можна здобути лише в напрямі підготовки «Туризм», для ОКР спеціаліста й магістра — за спеціальністю «Туризмознавство» зі спеціалізаціями «Туристична діяльність», «Туризм і рекреація», «Туризм і відпочинок». На нашу думку, нелогічним є виділення названих спеціалізацій. По-перше, хоча в Законі України «Про туризм» немає визначення поняття «туристська діяльність», проте називаються її суб'єкти: туроператори; турагенти; фізичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійні, розважальні й інші туристичні послуги; гідри-перекладачі, екскурсіводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу [8], отже, це діяльність з організації туристської подорожі. По-друге, проблематичним є виокремлення двох останніх спеціалізацій, оскільки рекреація (польською *rekreasja* від лат. *rescreatio* — відновлення) — це відпочинок, відновлення сил людини, витрачених у процесі праці [9]. Нам не відомо жодного дослідження чи публікації вітчизняних туризмологів, які працювали над новими стандартами, де б вони обґрунтовували критерії виділення названих спеціалізацій.

Для прикладу зазначимо, що в Білорусі професійна туристична освіта здобувається в межах напрямку «Туризм та гостинність» за спеціальностями «Туризм та гостинність» і «Туризм». Спеціальність «Туризм та гостинність» має 9 спеціалізацій:

- технології формування та просування туристських послуг;
- інформаційні технології туристської індустрії;
- логістика в туристській індустрії;
- технології соціокультурного сервісу туристів;
- технології транспортного сервісу туристів;
- технології сервісу харчування туристів;
- технології сервісу розміщення туристів;
- технології екскурсійно-провідникового сервісу туристів;
- технології сервісу оздоровлення та лікування туристів.

Спеціальність «Туризм» має два напрями підготовки: «Спортивно-туристська діяльність» (спеціалізації: «Спортивний та рекреаційний туризм»; «Менеджмент у туризмі») і «Туризм та природокористування» (спеціалізацій немає).

Проте зазначені спеціальності та спеціалізації не є остаточними. Туризмологи, зважаючи на дискусії про долю світу у ХХІ ст., стверджують, що пріоритети туризму перейдуть від економіки до культури й освіти, тому необхідно переглянути традиційне розуміння туризму, надавши йому «людського виміру». Турист має розглядатися не лише як «споживач туристського продукту», що переміщається в просторі та часі, а як особистість, котра протягом подорожі долучається до світу природи та культурних цінностей інших країн, народів, людей.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що підхід до визначення спеціальностей та спеціалізацій у сфері туризму за період формування системи професійної туристичної освіти зазнав значних змін. На початку її становлення намагалися зважати на масштаби фінансово-господарської діяльності інфраструктури обслуговування, складові індустрії туризму та рівень участі населення в різних видах туризму (об'єктно-центрований підхід, який нині реалізується в системі туристичної освіти Білорусі). В Україні та Росії перевага надається предметно-центрованому підходу, проте наукові доробки туризмологів переконують, що майбутнє професійної освіти в туризмі — за суб'єктно-орієнтованим підходом.

Визначення переліку туристських спеціальностей та спеціалізацій ще не завершено. У сучасній педагогіці та дидактиці професійного навчання спеціалістів туризму багатоманітність і різноманітність туристських спеціальностей очевидна.

На жаль, нам невідомі наукові праці вітчизняних туризмологів, що обґрунтовують критерії та/чи фактори, за якими визначалися б спеціальності та профілі напряму підготовки «Туризм», що й буде предметом подальших досліджень.

Список літератури

1. Асанова И. М. Педагогическое моделирование начального профессионального образования в сфере туризма : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ирина Маратовна Асанова. — Сходня, 2002. — 158 с.
2. Большая советская энциклопедия: В 30 т. — М. : «Советская энциклопедия», 1969-1978. — Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru>
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [Електронний ресурс]. — 08.07.2011. — № 3679-VI. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

4. Зорин И. В. Теоретические основы формирования содержания профессионального туристского образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Игорь Владимирович Зорин. — М., 2001 — 319 с.
5. Зорин И. В. Толковый словарь туристских терминов. Туризм. Турист. индустрия. Турист. бизнес. / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. — М.— Афины : Infogroup, 1994. — 407 с.
6. Зорин А. И. Квалификационно-дидактические основы профессионального туристского образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Александр Игоревич Зорин. — Сходня, 2002. — 172 с.
7. Квартальнов В. А. Туристика — научная основа профессионально-квалификационной структуры кадров в сфере туристской деятельности В. А Квартальнов // Актуальные проблемы туризма 2001: Программа развития туризма в Юго- Восточном Подмосковье: Сб. докл. и тезисов сообщений науч.-практ. конф., г. Луховицы, 16 мая 2001 г. / Администрация Луховицкого района ; Коломенское региональное отделение Всероссийского народного туристического общества ; Воскресенский факультет РМАТ-ТУ / И. В. Зорин (общ.ред.). — М. : РМАТ — Туристский ун-т, 2001. — С. 8–18
8. Сесёлкин А. И. Диверсификация профессионального туристского образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Алексей Иванович Сесёлкин. — М., 2004 — 355 с.
9. Федулин А. А. Формирование подготовки по направлению «Туризм» с учетом потребностей туристской индустрии / А. А. Федулин, Е. В. Субботина // Туризм и рекреация : фундаментальные и прикладные исследования : Труды III междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 24-25 апр. 2008г.) / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М. : АНО «Диалог культур», 2008. — 592 с.

Надійшла до редколегії 20.08.2012 р.

УДК 37.041

О. І. ІВАНОВА

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОПІЗНАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЯК СТИМУЛ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Розглянуто прийоми організації самопізнання молодших підлітків з метою спрямування їх до самоспостереження, самоусвідомлення, самоаналізу.

Ключові слова: *молодші підлітки, самопізнання, самоспостереження, самоаналіз, самореклама.*

Рассмотрены приемы организации самопознания младших подростков с целью стимулирования их к самонаблюдениям, самоосмыслению, самоанализу.

Ключевые слова: *младшие подростки, самопознание, самонаблюдение, самоанализ, самореклама.*